

Wprowadzenie

Prezentowana książka zawiera referaty wygłoszone podczas trzech edycji konferencji „Kaszuby – Pomorze – Słowiańszczyzna. Historia, kultura, język: (pierwotnie pod nazwą „Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język”), które odbyły się w latach 2022–2024. Zorganizowało je Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, a obrady odbywały się w Książnicy profesora Gerarda Labudy. Jednocześnie niniejszy tom stanowi kontynuację wydanej w 2021 r., jako 12 tom „Biblioteki Kaszubskiej”, pracy *Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język*¹. Książka ta zbierała referaty z niedoszłej do skutku z powodu pandemii pierwszej konferencji z serii. Miała się ona odbyć w 2020 r.

Ideą i celem wspomnianych konferencji oraz niniejszej publikacji była i jest próba wieloaspektowego spojrzenia na problematykę Kaszub i Pomorza w porównaniu do innych terenów Słowiańszczyzny. Podobieństwa nie tylko języka, ale też historii i kultury tych obszarów pozwalają na przeprowadzenie badań komparatystycznych. Zamieszczone w tomie artykuły stanowią zarówno próbę rozwinięcia tego kierunku poszukiwań, jak i podstawę czy inspirację jego dalszego prowadzenia. Teksty dotyczą różnych dziedzin, takich jak historia, archeologia, językoznawstwo, antropologia i nauki prawne. Zamierzeniem pracy jest też upowszechnienie wyników dociekań młodych badaczy zajmujących się wspomnianymi zagadnieniami. W związku z tym pozostawiono autorom możliwość swobodnego wypowiedzenia się i nie ograniczano długości artykułów ani preferowanych stylów zapisywania danych bibliograficznych. Stąd pewna dysproporcja w objętości tekstów i różnorodność zapisów, co jednak wobec powyższego wydaje się uzasadnione.

¹ *Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język*, red. A. Lubocki, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, Wejherowo–Gdańsk 2021.

Jednym z ważnych celów, jaki przyświecał wydaniu tej książki, jest także upowszechnienie języka kaszubskiego jako języka publikacji naukowych. Rzadko mają miejsce wystąpienia i opracowania w tym języku, a tymczasem podczas omawianych konferencji niektóre referaty były wygłoszone po kaszubsku. W prezentowanym tomie zamieszczono abstrakty opublikowane w języku kaszubskim. Wyrazić należy nadzieję, że w kolejnych publikacjach pojawiają się również teksty artykułów naukowych napisanych w całości w tym zachodniosłowiańskim języku.

Publikacja zawiera piętnaście artykułów naukowych trzynastu autorów. Podzielono je, częściowo zgodnie z tytułem książki, na trzy grupy tematyczne: historię, etnologię i etnografię oraz językoznawstwo. W pierwszej kategorii umieszczono osiem tekstów, które dotyczą różnych zagadnień historycznych: od dziejów politycznych i społecznych po historię edukacji, a także świadomość historyczną. Kolejną grupą są cztery rozprawy z kategorii etnologii i antropologii kulturowej. Ponadto można tu znaleźć trzy artykuły poruszające problemy językoznawstwa, w tym świadomości językowej i języka prawnego.

Elementem łączącym publikacje historyczne jest obszar Pomorza. Kraina ta została ukazana z perspektywy osób różnych narodowości, zawodów i religii, odwiedzających lub zamieszkujących ten teren bądź tylko czerpiących informację o nim.

Przykładem ostatniego spojrzenia jest otwierający artykuł Árona Fodora z Uniwersytetu Jagiellońskiego, poświęcony wizerunkowi NSZZ „Solidarność” w opozycyjnym i podziemnym czasopiśmie węgierskim „Beszélő”, wydawanym w latach 80. XX w. Autor łączy tutaj ocenę treści tekstów, publikowanych we wspomnianym piśmie, z ich analizą językoznawczą i ikonograficzną. Pozwala to określić, jaką wiedzę o wydarzeniach w schyłkowym PRL-u, szczególnie na terenie Pomorza, mieli węgierscy czytelnicy opozycyjnego wydawnictwa.

Następne dwa teksty przygotował Michał Hinc, reprezentujący Instytut Kaszubski i MPiMKP. Dotyczą one historii powiatu morskiego tuż po II wojnie światowej. W pierwszym artykule autor dokonuje grupowej charakterystyki sołtysów i podsołtysów z gminy Strzecz z lat 1945–1950. Analizuje ich pochodzenie społeczne, wykształcenie, przynależność polityczną i przebieg kariery. Postuluje również, by ten kierunek poszukiwań był częściej wykorzystywany w badaniach nad okresem PRL-u. Drugi tekst to zaś materiały źródłowe w postaci raportów sytuacyjnych Starostwa Morskiego z kwietnia i maja 1945 r. Ukazują one sytuację, jaka panowała na tym obszarze tuż po zakończeniu działań wojennych. Jest to więc spojrzenie ludności miejscowej.

Adam Lubocki z MPiMKP bada natomiast, w jaki sposób pojęcia *Kaszuby*, *Pomorze* i *Prusy* rozumiał Márton Csombor. Powraca więc do węgierskiego

spojrzenia. Źródło stanowi wydrukowana relacja tego węgierskiego podróżnika z pobytu w Polsce, a szczególnie w Gdańsku w latach 1616–1617. Na tej podstawie autor zabiera głos we wciąż żywej dyskusji o zasięgu nazwy Kaszuby, tutaj w odniesieniu do XVII w. Stara się również określić źródła wiedzy Csombora na temat wspomnianych krain.

Krzysztof Patok podejmuje pierwszą w polskiej historiografii próbę zarysowania biografii Hellmuta Willicha – inspektora policji bezpieczeństwa i służb bezpieczeństwa (SD) w Gdańsku. Opierając się na niemieckich źródłach archiwalnych i opracowaniach, ukazuje związane z Pomorzem środowisko rodzinne Willicha, jego karierę w SS i policji oraz powojenne losy. Temat ten wydaje się ważny dla dziejów Pomorza i Kaszub. Po pierwsze, z powodu pochodzenia omawianej postaci z tego obszaru – ukazuje więc skomplikowaną sytuację narodowościową. Po drugie, ze względu na rolę, jaką odegrał wobec miejscowej ludności m.in. jako nadzorca obozu w Potulicach. Jest to zatem biografia osoby narodowości niemieckiej, wychowanej i działającej na Pomorzu i współuczestniczącej w systemie totalitarnym.

Historii najnowszej dotyczy także praca Anny Siekierskiej, zatrudnionej na Uniwersytecie Gdańskim. Autorka omawia źródła do badań zaangażowania nauczycieli z obszaru Trójmiasta w działalność opozycyjną w latach 80. XX w. Wskazuje na archiwa i instytucje, w których można poszukiwać takich materiałów, oraz charakteryzuje pod tym kątem ich zasoby. Stanowi to spojrzenie na aktywność polityczną i społeczną mieszkańców Pomorza.

Mateusz Szuba, pracownik MPiMKP, rozpatruje możliwość serbskiego osadnictwa na Pomorzu na jednostkowym przykładzie. Przeprowadza mianowicie próbę weryfikacji teorii o pochodzeniu nazwy terenowej „Sarbsk” i „Sarbsko” w powiecie lęborskim od ludności serbskiej. W tym celu opisuje dotychczasowe poglądy na temat pobytu powyższej grupy na Pomorzu w okresie średniowiecznym oraz odnosi je do przekazów źródłowych i archeologicznych dotyczących wspomnianej miejscowości i jeziora.

Książkę wieńczy artykuł Marii Wilk o działalności Kościoła katolickiego na Kaszubach na rzecz rodziny w okresie rządów komunistycznych. Autorka opisuje m.in. aktywność ks. Hilarego Jastaka, Caritasu archidiecezji gdańskiej oraz twórczość artystyczną. W pracy zostaje też ukazana aktywność społeczna ludności na przykładzie miasteczkiej parafii pw. Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych. Można tu więc zaobserwować konkretne przykłady zaangażowania społecznego Pomorzan.

Również w przypadku tekstów etnologicznych i etnograficznych elementem łączącym są mieszkańcy Pomorza oraz ich wierzenia i zwyczaje w różnych okresach. Rozpoczyna je, dotyczący prehistorii, artykuł Filipa Gałasa. Stanowi

on próbę interpretacji obrządku pogrzebowego kultury pomorskiej. Analizie zostają tutaj poddane zwyczaje funeralne ludności wspomnianej kultury, podjęty jest także zamysł ich omówienia z punktu omówienia metod współczesnej etnologii. W tym celu autor porównuje pochówki z obszaru Pomorza i Etrurii oraz zachowania kulturowe z innych terenów. Buduje hipotetyczny model zwyczajów pogrzebowych.

Następnie Mikołaj Jarmakowski z Uniwersytetu Gdańskiego w dwóch obszernych tekstach dokonuje antropologicznej analizy zwyczajów kaszubskich na szerszym tle bałtosłowiańskim. W pierwszym omawia wierzenia i obrzędy zaduszne, porównując je do tych spotykanych na obszarze bałtosłowiańskim. Posługuje się przekazami etnograficznymi i relacjami świadków. W drugim w podobny sposób bada wizerunek dziewczyny na wydaniu i panny młodej w mitologii i obrzędowości kaszubskiej.

Zagadnieniami kaszubskimi z punktu widzenia etnologii zajmuje się także Dawid Lipiński z Oddziału Kocińskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Dokonuje on próby klasyfikacji występujących w kaszubskiej mitologii „złych duchów”. Podstawą do rozważań jest *Słownik gwar kaszubskich* ks. Bernarda Sychty. Autor wyróżnia m.in. złe duchy zadawane przez czarownice, na usługach ludzi, związane z pewnymi zjawiskami atmosferycznymi itd.

Z kolei wspólnym tematem grupy prac z zakresu językoznawstwa jest język kaszubski, badany bardziej pod względem społecznym. Rozpoczyna ją artykuł dotyczący spraw definicyjnych, mianowicie tekst Rafała Gołąbka z Uniwersytetu Radomskiego im. Kazimierza Pułaskiego. Autor podejmuje się określenia, czy wzajemna zrozumiałość kodów językowych stanowi kryterium podziału na język i dialekt. Czyni to na podstawie zbadania zrozumiałości języka kaszubskiego i słowackiego wśród użytkowników języka polskiego. Swoje badania opiera na ankiecie przeprowadzonej wśród określonej liczby respondentów. Wskazuje przy tym na ograniczenia tej metody badań.

Dalej Artur Jabłoński z Uniwersytetu Warszawskiego przedstawia wyniki swoich badań nad wielojęzycznością wśród uczniów Niepublicznej Dwujęzycznej Szkoły Podstawowej „Naja Szkòła” w Wejherowie. To część szerszego projektubadawczego „Wielojęzyczne światy – zaniebane historie” (w skrócie: MULTILING-HIST). Na podstawie rysunków dzieci, tzw. portretów językowych oraz wywiadów przeprowadzonych z nauczycielami, A. Jabłoński próbuje odpowiedzieć na pytania, jaka jest kulturotwórcza i socjalizująca rola języka kaszubskiego oraz jak wielojęzyczny charakter szkoły wpływa na chęć kształtowania dalszych kompetencji XXI w.

Tematyki kaszubskiej dotyczy również studium Mateusza Klebby, reprezentującego Wyższą Szkołę Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego

w Gdyni. Dokonuje w nim analizy prawnej i językowej przekładu Konstytucji RP na język kaszubski. Wskazuje przy tym na takie kwestie jak dobór leksyki, niekonsekwencje w stosowaniu terminów, ich wieloznaczność oraz niezrozumiałość niektórych sformułowań. Podkreśla pozytywną rolę przekładu tekstów normatywnych na język kaszubski i postuluje dalszą pracę nad tymi zagadnieniami.

Niniejsza książka powstała w wyniku współpracy Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie oraz Centrum Zaangażowanych Badań nad Ciągłością Kulturową, Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. Tak jak celem pierwszej instytucji jest prowadzenie działalności naukowej w zakresie swojej tematyki (w tym kaszubsko-pomorskiej), tak założeniem drugiego organu jest m.in. badanie mniejszości, ich historii, kultury i języka w aspekcie globalnym. Wpisuje się w to także problematyka ludności kaszubskiej. Prezentowana publikacja realizuje więc założenia leżące u podstaw obu instytucji. Trud wydania tomu podjęło Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Należy żywić nadzieję, że posłuży to rozbudzeniu zainteresowania omawianą problematyką wśród naukowców nie tylko z Kaszub i Pomorza, lecz także z całej Polski oraz ośrodków zagranicznych.

Adam Lubocki
Artur Jabłoński
Mateusz Szuba